

Waar doen ze het toch van?

Hybride ondernemerschap in de buurt Laak Noord – een verkenning

Draaistraat

Henk van den Heuvel

lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship

DE HAAGSE
HOGESCHOOL

Waar doen ze het toch van?

Hybride ondernemerschap in de
buurt Laak Noord – een verkenning

Henk van den Heuvel

Working paper Financial Inclusion and New Entrepreneurship
De Haagse Hogeschool

Waar doen ze het toch van? is een uitgave van het lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship van De Haagse Hogeschool
Productiebegeleiding en vormgeving: Communicatie & Marketing,
De Haagse Hogeschool
Druk: Opmeer bv, Den Haag

ISBN: 978-90-73077-72-0

© De Haagse Hogeschool

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijke bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke, voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteurs en van de uitgever.

De Haagse Hogeschool
Postbus 13336, 2501 EH Den Haag
dehaagsehogeschool.nl

Waar doen ze het toch van?

Waar doen ze het toch van? Deze vraag stellen veel mensen zich als de burens (weer) een nieuwe auto kopen. Hoewel de vraag mogelijk een negatieve klank heeft, is het antwoord vaak verrassend positief.

Hoe komen mensen aan geld en hoe gaan ze ermee om? Welke bronnen boren ze aan om aan geld te komen? Gaat het om werk, een eigen onderneming, een uitkering? Of zijn mensen creatiever door deze mogelijkheden te combineren? Of door op een meer informele manier inkomen te verwerven?

Zien we iets over het hoofd? Laten cijfers waarover we beschikken de gehele werkelijkheid van de stad en de samenleving zien? De cijfers van bijvoorbeeld het CBS of de gemeente Den Haag geven een beeld, maar hoe betrouwbaar zijn deze cijfers?

De werkelijkheid is mogelijk grilliger dan we denken te weten. Het kan zijn dat mensen in het dagelijks leven meer en andere inkomstenbronnen hebben dan die in de statistieken voorkomen. Beleid en dienstverlening zijn echter wel op deze cijfers gestoeld.

Flexibilisering van de arbeidsmarkt leidt – vooral voor degenen die aangewezen zijn op de tijdelijke banen – tot een grillig en dynamisch inkomenspatroon. Inkomen uit loondienst, ondernemen en uitkeringen lopen steeds meer door elkaar. Er wordt steeds meer gecombineerd en nieuwe, hybride vormen van ondernemen zien we om ons heen. Vraag is of we die nieuwe werkelijkheid in beeld kunnen brengen.

Om te weten of mensen inderdaad werk en ondernemen combineren of op andere manieren aanvullend inkomen proberen te verwerven, is besloten ze dat te vragen. Hiervoor vond onderzoek plaats in de buurt Laak Noord in de gemeente Den Haag in 2014/2015. De bevindingen van deze verkenning presenteer ik hier.

Henk van den Heuvel

Lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship (FINE)

De Haagse Hogeschool

Inhoudsopgave

Waar doen ze het toch van?	3
1. Ondernemen in combinatie met werk in een veranderende samenleving	8
2. Hybride ondernemerschap - waar hebben we het over?	12
2.1 Wat is hybride ondernemerschap?	12
2.2 Waarom kiezen mensen voor hybride ondernemen?	13
2.3 In welke mate komt hybride ondernemerschap voor?	15
3. Als je ze niet ziet, ga je ze zoeken	18
3.1 Verkenning als eerste stap naar begrip	18
3.2 Opzet van datavergaring	19
3.3 Dataverwerking	20
3.4 Kernbegrippen in dit onderzoek	21
4. Het onderzoeksgebied	24
4.1 Laak Noord	24
4.2 Referentiegroep op ad random gekozen locaties	27
5. Resultaten	30
5.1 Kwantitatieve resultaten	30
5.2 Motieven hybride ondernemerschap	35
5.3 Andere, informele bronnen van extra inkomen	36
5.4 Uitdagingen, problemen en beperkingen in het onderzoek	37
6. Bevindingen, conclusies en aanbevelingen	42
6.1 Bevindingen	42
6.2 Conclusies	43
6.3 Aanbevelingen	44
6.4 Waar doen ze het toch van?	45
Bibliografie	48
Bijlagen	44
BIJLAGE A Vragenlijsten	50
BIJLAGE B Diverse combinaties van Hybride ondernemen - Classificatie volgens Molenaar (2015)	52
BIJLAGE C Over de auteur en het lectoraat	58

1.

..... **ONDERNEMEN IN COMBINATIE MET WERK IN EEN VERANDERENDE SAMENLEVING**

8

Wij hebben redelijk vaste beelden over hoe mensen inkomen vergaren, hoe ze sparen en hoe ze met hun schulden omgaan: centraal staat in ons denken bijvoorbeeld de volledige baan (35 tot 40 uur per week) of het volledig opgaan in zelfstandig ondernemen en dat tot aan het pensioen. ‘En als alles tegenzit, worden we opgevangen door de staat en de sociale voorzieningen.’

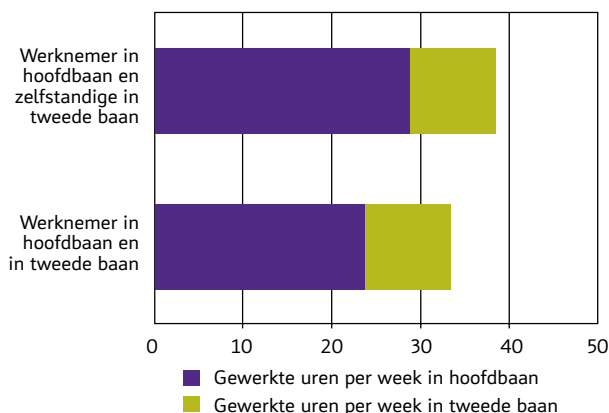
Inmiddels zijn er voldoende aanwijzingen dat burgers meer hun eigen weg bepalen ((Boutellier, 2011) (Linders, L., 2014)) dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. Het idee dat mensen alleen in loondienst zijn, als zelfstandigen werken of een uitkering genieten als uitkeringsgerechtigden lijkt achterhaald. De verwachting is dat steeds meer hybride vormen van inkomensverwerving ontstaan. Mensen gaan voor een korte periode in loondienst, werken dan een periode als zelfstandige, opteren dan weer voor parttime loondienst en combineren werk en ondernemen (Molenaar, N., 2013).

De laatste jaren is ook een kentering te constateren in de visie die de overheid heeft op haar eigen rol: zij treedt terug en laat veel meer zaken over aan de burger zelf. Dit is misschien nog het duidelijkst te zien in de Wet maatschappelijke ondersteuning van 2015 (Memorie van Toelichting Wmo 2015, 2015) en de Fraudewet (Helden, W.J. van den; e.a., 2014). De overheid hoeft burgers niet meer van wieg tot graf te verzorgen, maar wil mensen stimuleren op eigen benen te staan (Linders, L., 2014). Het op eigen benen moeten staan, zal mogelijk ander gedrag bij mensen teweegbrengen.

Een verzorgingsstaat ombouwen tot een participatiesamenleving betekent impliciet dat mensen meer verantwoordelijk worden voor hun eigen bestaan. Daarbovenop heeft het beleid van de afgelopen jaren tot gevolg dat voortdurend bezuinigingen plaatsvinden in de sociale zekerheid, de arbeidsmarkt steeds flexibeler wordt (CBS, Welvaart in Nederland

2014, 2014) en minder barrières opgeworpen worden voor zelfstandig ondernemen. En terwijl een vast en stabiel inkomen minder zeker wordt, nemen de mogelijkheden om het inkomen aan te vullen toe. De CBS-cijfers bevestigen deze trends, zoals is af te leiden uit figuur 1 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2013).

Figuur 1 Werknemer met een tweede baan en zelfstandigen met een tweede baan (2002-2012)

Bron: CBS 2013

In een veranderende wereld zullen wij onze beelden moeten bijstellen over hoe mensen inkomen vergaren, sparen of met schulden omgaan. Het idee lijkt achterhaald dat mensen alleen in loondienst zijn, als zelfstandigen werken of een uitkering genieten en dat liefst nog fulltime, gedurende hun hele leven. Hybride vormen van inkomensverwerving bestaan, maar worden nog niet gezien.

Van oudsher wordt een onderscheid gemaakt tussen ondernemerschap, loondienst en uitkering. Molenaar geeft aan dat dit onderscheid te rigide is en dat ondernemerschap meerdere vormen kent: naast de fulltime ondernemer bestaan ook nog de parttime ondernemer, de intermitterend ondernemer en de hybride ondernemer (Molenaar, N., 2013).

Mobiliteit, diversiteit, connectiviteit, sociale media, het internet en nieuwe technologieën stellen ons in staat grenzen over te gaan en andere manieren van werken en ondernemen te ontwikkelen:

(...) “nieuwe ideeën met zich mee, nieuwe producten, nieuwe markten. En die diversiteit leidt er ook toe dat ondernemende mensen kansen zien buiten hun directe omgeving en over fysieke grenzen heen. De groep ondernemers is niet alleen meer divers geworden qua samenstelling. Ook de manier van werken en organiseren is meer divers geworden: een winkel die een paar dagen in de week open is. De andere dagen wordt in loondienst gewerkt; openingstijden die niet meer tussen 8 en 6 uur vallen. En het pakket van diensten en pro-

ducten is gevarieerder; ideeën die over de grens zijn opgedaan, worden op andere locaties vertaald in producten en diensten.” (...)

In het citaat hiervoor wordt door Molenaar de term hybride ondernemerschap geïntroduceerd: het werken in loondienst of het hebben van een uitkering in combinatie met een eigen bedrijf of werkzaamheden voor eigen rekening en risico.

De flexibilisering van de arbeidsmarkt geeft mensen nog maar weinig zekerheid. Die inkomensonzekerheid is voor een deel op te vangen door tegelijkertijd ook andere formele of informele inkomsten te vergaren. Ook zien we dat mensen zich ontplooiën door naast hun werk andere activiteiten op te zetten (Folta T., Delmar F., Wennberg K., 2010).

Hybride ondernemen lijkt ook een uitkomst om onzekerheden op te vangen (Braams, N., 2009). Naar hybride ondernemerschap is tot nu toe nog weinig onderzoek gedaan. Vissee en Zwinkels richtten zich in hun onderzoek voornamelijk op de vraag welke factoren van belang zijn bij de vraag of ondernemers kiezen voor het fulltime ondernemerschap of een hybride onderneming (Vissee, 1999).

Weinig cijfers zijn beschikbaar over de mate waarin mensen (parttime) ondernemen combineren met andere vormen van inkomstenverwerving. Tijd om dit nader te onderzoeken en aan te tonen dat hybride ondernemerschap bestaat, zodat banken en overheden in hun beleid rekening houden met deze nieuwe ontwikkeling (Molenaar N., Strategisch plan FINE 2012-2016, 2012).

This image shows a full page of white paper with horizontal dotted lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a guide for handwriting practice. There are no margins, text, or other markings on the page.

2.

HYBRIDE ONDERNEMERSCHAP - WAAR HEBBEN WE HET OVER?

12

Algemeen aanvaarde definities over hybride ondernemen en hybride ondernemerschap bestaan nog niet. Statistische gegevens over groei, ontwikkeling en samenstellingen van hybride ondernemers en/of ondernemingen zijn dan ook nog niet eenduidig en daarom moeilijk te interpreteren. Een uniforme, geaccepteerde omschrijving van hybride ondernemerschap is gewenst. Molenaar stelt voor om hybride ondernemerschap breed te omschrijven en zich niet te beperken tot de combinatie ondernemen en werk. (Molenaar N., 2015 - forthcoming).

2.1 Wat is hybride ondernemerschap?

In de literatuur wordt de term hybride ondernemerschap verschillend ingevuld. Als men al van hybride ondernemen spreekt, gaat het vooral om de combinatie van ondernemen met betaald werk. Andere combinaties worden sporadisch erkend als hybride vormen van ondernemen. Volgens de Kamer van Koophandel is hybride ondernemerschap een combinatie van werknemerschap en ondernemerschap.

Een andere typering van hybride ondernemerschap geeft aan dat hybride ondernemerschap zich bevindt op het grensvlak van werknemerschap en ondernemerschap (Braams, N., 2009).

De manier waarop en de periode waarin mensen ondernemen, is ook aan veranderingen onderhevig. Molenaar (Molenaar, N., 2013) betoogt bijvoorbeeld dat we onderscheid moeten maken tussen de traditionele manier van ondernemen die de volledige werkweek in beslag neemt en nieuwe vormen van ondernemen, zoals intermitterend en hybride ondernemen. Mobiliteit, diversiteit, globalisering en connecties zijn veranderd en bieden nieuwe mogelijkheden. *Life-long (self) employment* en *life-long unemployment* verdwijnen geleidelijk aan en worden vervangen door verschillende vormen van *parttime* en *intermitterend* (zelfstandig) werk. Mensen willen op andere manieren (zelfstandig) economisch actief zijn.

Naast de fulltime ondernemer of zelfstandige (het beeld waarvan we normaal uitgaan) zijn er nog mengvormen.

- i De parttime ondernemer is de persoon zonder uitkering, vaak met zorgtaken of gepensioneerd, die een paar dagen per week als ondernemer opereert.
- ii De intermitterend ondernemer (ook de zelfstandige) wisselt per periode in zijn leven tussen loondienst, ondernemen of optreden als zelfstandige.
- iii De hybride ondernemer¹ combineert tegelijkertijd formeel werk (of uitkering) met zelfstandig ondernemen (zzp'er of onderneming), studie of vrije tijd.

Voor meer uniformiteit is een verdere classificatie van hybride ondernemerschap uitgewerkt door Molenaar (2015). Deze classificatie is opgenomen in bijlage B. In dit onderzoek is vooral aandacht gegeven aan de categorie ondernemen in combinatie met loondienst en uitkering.

In dit rapport wordt aangesloten op de omschrijving zoals aangegeven door Mevissen e.a. (Mevissen, J., Heuts, & Leenen van, 2013). In deze definitie heeft een hybride ondernemer naast de inkomsten als zelfstandige ook inkomsten uit één of meerdere andere bronnen. Deze kunnen zijn: een baan in loondienst, een uitkering, pensioen of studiefinanciering.

2.2 Waarom kiezen mensen voor hybride ondernemen?

Er zijn diverse redenen om zelfstandig ondernemer te zijn (CBS, Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland, 2014). De meest genoemde reden is de onafhankelijkheid ('liever een kleine baas dan een grote knecht'). Op zich kunnen de redenen om ondernemer te worden of om voor een hybride vorm te kiezen gelijk zijn. In lijn met de heden ten dage gebruikte indelingen onderscheidt Molenaar drie basistypologieën waarom mensen een onderneming starten: degenen die daartoe genoodzaakt zijn (bijvoorbeeld omdat ze geen baan in loondienst hebben²), degenen die de kans krijgen een onderneming te starten en als derde degenen die weloverwogen een onderneming beginnen en die willen uitbreiden (Molenaar N., 2015 (forth.)).

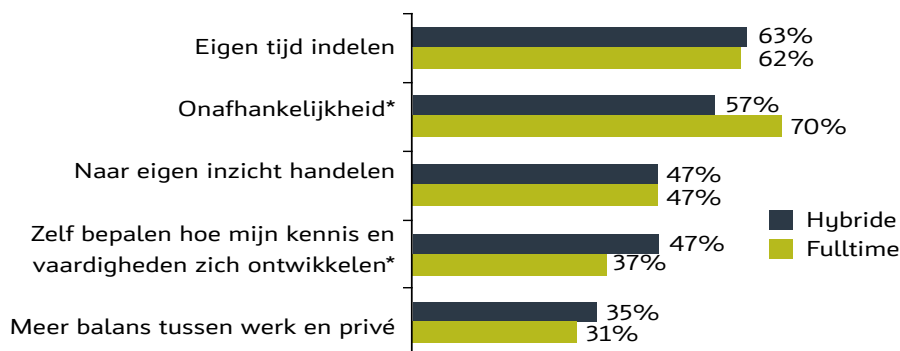
Uit onderzoek in Zweden (Folta T., Delmar F., Wennberg K., 2010) bleek dat degenen die voor het hybride ondernemerschap kiezen, de onderneming niet zozeer opzetten vanwege mogelijke financiële voordelen. Ze kiezen vooral voor hybride ondernemerschap, omdat dat psychologische voordelen biedt. Via de hybride onderneming kunnen ze hun hobby uitvoeren. Uit dit onderzoek kwam tevens naar voren dat de ondernemers die als hybride ondernemers waren begonnen, een veel grotere kans hebben om te blijven bestaan dan de ondernemers die direct fulltime startten.

¹ Ondernemer is ook onderneemster.

² De overeenkomstige indeling hierbij is: enterprising out of necessity, opportunity entrepreneurs, growth oriented entrepreneurs.

Haasnoot laat zien dat de wens om onafhankelijk te zijn bij de hybride ondernemer kleiner is dan die bij de fulltime ondernemer. Ook heeft de hybride ondernemer meer kans zijn kennis en vaardigheden te ontwikkelen dan een fulltime ondernemer (Haasnoot, H., 2012).

Figuur 2 Redenen om werk en ondernemen te combineren

Bron: H. Haasnoot 2012

Uit het rapport 'Van werknemer naar ondernemer' (Visee, 1999) blijkt dat hybride ondernemers meer belang hechten aan inkomenszekerheid en sociale zekerheid dan fulltime ondernemers. Een hybride ondernemer kiest meer voor zekerheden dan de traditionele ondernemer. Daarnaast bleek uit hetzelfde onderzoek dat de zogenaamde persoonlijke activa van invloed zijn op de keuze tussen een volledig ondernemerschap of een hybride ondernemerschap. Met persoonlijke activa worden bedoeld: ervaring, financiële middelen, medewerking van de werkgever en het hebben van een zakelijke partner. Hoe meer persoonlijk kapitaal iemand bezit, hoe groter de kans dat hij of zij kiest voor het volledig ondernemerschap.

Raffiee en Feng (Raffiee J., 2013) geven aan dat ondernemers vooral hybride starten vanwege de mogelijkheid om daarmee de risico's te verminderen. Ook is de hybride onderneming een mogelijkheid voor individuen met een zeker gebrek aan vertrouwen. Een andere conclusie uit dit onderzoek is dat fulltime ondernemingen – die eerst hybride ondernemingen waren – een veel hogere overlevingskans hebben dan de ondernemingen die direct fulltime zijn gestart. Hier lijkt sprake te zijn van een leercurve.

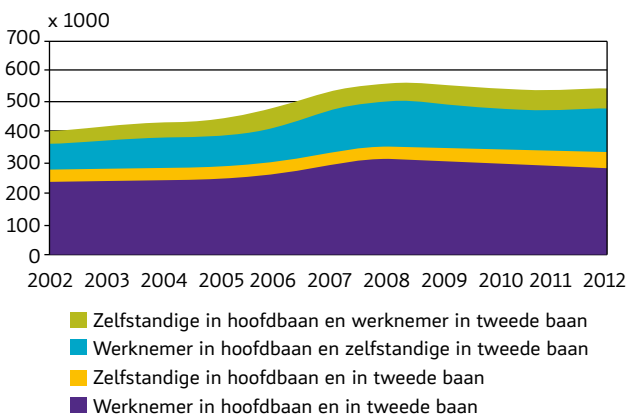
Kortom, het onderzoek toonde aan dat hybride ondernemers niet alleen vanwege de financiën voor deze vorm kiezen. De keuze kan heel andere redenen hebben, zoals eigen ideeën ontwikkelen, het eigen baas willen zijn, additioneel inkomen willen verwerven, gebruik willen maken van fiscale mogelijkheden of zelfs om een hobby te kunnen uitoefenen. Juist de keuze voor het hybride ondernemerschap geeft deze ondernemers de kans om te leren, en dat vergroot de kans om te overleven.

2.3 In welke mate komt hybride ondernemerschap voor?

In dit onderzoek definiëren we de hybride ondernemer als een individu die – in termen van tijdsbesteding – gedeeltelijk actief is als zelfstandig ondernemer en daarnaast inkomen verwerft uit loondienst of door een uitkering. Indien hij of zij zich formeel heeft laten registreren, valt hij in de categorie zelfstandig ondernemer. De groep hybride ondernemers is echter meer divers. Ook informeel opererende zelfstandigen (die bijvoorbeeld niet geregistreerd zijn bij de Kamer van Koophandel) kunnen daartoe horen als ze deze werkzaamheden voor eigen rekening en risico verrichten (CBS, 2014, p. 4).

Het is nog moeilijk om aan te geven in welke mate het hybride ondernemerschap in Nederland voorkomt. In de onderzoeken naar hybride ondernemerschap is de definitie niet eenduidig, waardoor de resultaten moeilijk met elkaar zijn te vergelijken. Wel is duidelijk dat de onderzoeken eenduidig zijn over de toename van het hybride ondernemerschap (NUzakelijk, 2011). Figuur 3 laat zien dat het combineren van werken en ondernemen (en dus in onze ogen hybriditeit en hybride ondernemerschap) toeneemt in Nederland.

Figuur 3 Combinatie van werken en ondernemen in Nederland (2002-2012)

Bron: CBS

Ook het Sociaal en Cultureel Planbureau constateert een groei:

‘In het Arbeidsaanbodpanel zien we een stijging van het aantal mensen met meer dan één werkkring. Had in 1986 3% van de werkenden een tweede baan, in 2012 was dit 8%. Bij de zelfstandigen was de toename nog wat groter, van 4% naar 13%. Zowel onder mensen in loondienst als onder zelfstandig ondernemers komen dubbele banen voor, maar onder zelfstandigen zien we het iets vaker.’

(Vlasblom J., van Echtelt P., de Voogd-Hamelink M., 2015)

Van de 1,4 miljoen bedrijven in Nederland (CBS 2014) zijn er 1,1 miljoen geregistreerd als eenmansbedrijf. Daarvan worden er ruim 300.000 aangemerkt als zelfstandigen met personeel (zmp), onder wie de kruidenier of bakker op de hoek. De overige bedrijven zijn de zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). Dit aantal is sinds 2002 gegroeid van 250.000 tot ruim 800.000 in 2014 (CBS, Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland, 2014). De Kamer van Koophandel stelt dat 12% van de ondernemers naast een bedrijf ook een baan heeft (NUzakelijk, 2011). Nadere analyse van de tot nu beschikbare statistische gegevens geven aan dat het aantal zelfstandigen met een tweede bron van inkomen sinds 2002 is toegenomen van 171.000 tot 259.000 in 2012. Opmerkelijk is daarbij wel dat het merendeel wordt gevormd door werknemers die zelfstandig werken als tweede bron van inkomen zien (56,3% in 2012).

Tabel 1 Personen in de werkzame beroepsbevolking met een tweede baan (2002-2012)

Personen in de werkzame beroepsbevolking met een tweede baan											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
x 1 000											
Personen in de werkzame beroepsbevolking met twee banen	407	421	434	445	471	529	559	552	541	532	544
waarvan:											
werknemer in hoofdbaan en in tweede baan	237	242	241	250	263	296	307	306	298	284	285
zelfstandige in hoofdbaan en in tweede baan	32	36	34	32	35	41	48	44	46	47	53
werknemer in hoofdbaan en zelfstandige in tweede baan	88	91	106	108	116	133	143	141	135	138	146
zelfstandige in hoofdbaan en werknemer in tweede baan	51	53	53	55	55	59	60	60	62	64	60

In 2012 zijn er ongeveer 110.000 hybride ondernemers (met registratie als bedrijf als hoofdbron van inkomen). Hierbij gaat het alleen om ondernemers die zich hebben ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. De informele hybride ondernemers (studerende en ondernemen, uitkering/pensioen en ondernemen) vallen hier nog buiten.

Recente onderzoeken aan respectievelijk De Haagse Hogeschool en het Erasmus Centre voor Entrepreneurship van de Erasmus Universiteit Rotterdam onder studenten naar de omvang van de combinatie studeren en ondernemen leveren de volgende resultaten op.

Volgens het onderzoek van het Erasmus Centre for Entrepreneurship is het aantal studenten dat naast een fulltime studie een bedrijf runt sinds 2012 verdubbeld. In 2012 lag het percentage student-ondernemers nog op 3%, in 2014 was dat opgelopen tot 6%. Dit percentage ligt overigens onder het internationale gemiddelde (Halbe. H., 2014).

In 2015 is een verkennend onderzoek gehouden naar de mate waarin studenten aan De Haagse Hogeschool studeren combineren met zelfstandig ondernemen. Dit onderzoek is onderdeel van een serie deelonderzoeken die het Haags Hybride Financiering Initiatief (HHYFI) uitvoert in samenwerking met studenten³. Het onderzoek gaf aan dat 16,3% van de studenten als hybride student-ondernemer is te classificeren (Chanou, 2015).

.....
³ HHYFI is een leer- en onderzoeksbedrijf van De Haagse Hogeschool opgezet door het lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship (FINE).

3.

ALS JE ZE NIET ZIET, GA JE ZE ZOEKEN

18

Dit verkennend onderzoek is gehouden in één van de buurten van Den Haag, Laak Noord, juist om te zoeken wat we nog niet zien⁴. Het vormt onderdeel van een serie onderzoeken van het lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship (FINE) van De Haagse Hogeschool naar nieuwe vormen van ondernemen en nieuwe vormen van financiering van economische activiteiten.

3.1 Verkenning als eerste stap naar begrip

Het lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship beschouwt de toegang tot klantgerichte financiële diensten voor ondernemende mensen – ongeacht hun sociale of economische status – als voorwaarde voor een open en dynamische samenleving. Op dit moment gaan overheid, belastingdienst en banken (Schenk S., 2013) nog vaak uit van het traditionele beeld dat mensen in loondienst zijn of een eigen bedrijf hebben. Dit heeft voor hybride ondernemers nadelen. Hybride ondernemers hebben bijvoorbeeld niet dezelfde belastingvoordelen als zelfstandigen en kunnen moeilijk krediet krijgen. Ook het starten van een hybride onderneming vanuit een uitkeringssituatie is al een onderneming op zich (Hoeflaken, 2011).

“Ik was begonnen met een opleiding voor hovenier. De eerste twee maanden heeft hij (mijn broer) betaald. Ja, ik heb de sociale dienst gevraagd, maar zij hebben geweigerd mij te helpen. Ze kunnen iemand in mijn situatie helpen met een vergoeding; dat hebben ze niet gedaan.”

Bewoner Laak Noord, parafrase uit interview

⁴ Dit onderzoek is mede geïnitieerd door het lectoraat Groot Stedelijke Ontwikkeling (GSO). Het lectoraat GSO is met name geïnteresseerd in het gedrag dat inwoners van Laak Noord laten zien ten aanzien van hun inkomenspositie en hoe ze hun eigen inkomenspositie ervaren. Dit deel van het onderzoek wordt separaat gepubliceerd.

In dit verkennende onderzoek zijn kwantitatieve en kwalitatieve aspecten meegenomen. De onderzoekers wilden weten in welke mate en vorm hybride ondernemen voorkomt. De motieven die achter de keuze voor het hybride ondernemerschap liggen, spelen in dit onderzoek een ondergeschikte rol. Alleen tijdens de diepte-interviews kwamen de motieven aan de orde (zie hiervoor hoofdstuk 5.2.).

In de loop van het onderzoek in Laak Noord is ook besloten om aanvullend onderzoek te verrichten. Dit vond plaats in een aantal ad random gekozen woongebieden in Nederland. De onderzoekers wilden met dit aanvullend onderzoek de voorlopige uitkomst van het onderzoek in Laak Noord nader verifiëren.

3.2 Opzet van datavergaring

Gekozen is voor een combinatie van methoden om zowel de kwantitatieve als kwalitatieve gegevens te vergaren, bestaande uit enquêtes in de wijk, diepte-interviews met bewoners, meetings met een focusgroep, diepte-interviews met professionele stakeholders en een aanvullende enquête buiten de wijk bij een referentiegroep.

Figuur 4: methodes van datavergaring

3.2.1 Enquête in de wijk Laak Noord

Studenten van de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening hebben door een questionnaire (zie bijlage) de verschillende inkomstenbronnen in de buurt in kaart gebracht. De questionnaire is door 213 personen beantwoord. Om de resultaten te kunnen duiden, is dezelfde questionnaire uitgereikt aan bewoners van straten waar ouders van studenten wonen (referentiegroep).

3.2.2 Diepte-interviews

Twee studenten van de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening van De Haagse Hogeschool hebben dertig diepte-interviews gehouden onder bewoners van de buurt. De studenten interviewden inwoners aan de hand van topic-lijsten.

De interviews zijn niet alleen gehouden om te achterhalen welke inkomstenbronnen mensen hebben. Het doel was vooral om te achterhalen hoe mensen hun inkomenspositie ervaren en welk gedrag zij laten zien met betrekking tot hun financiële positie⁵.

3.2.3 Focusgroepen

Ten slotte heeft de docent-onderzoeker elf professionals en twee focusgroepen uit de buurt geïnterviewd, te weten: een Hindoestaanse vereniging en drie Marokkaanse deelnemers van het Vadercentrum.

3.2.4 Consultatie met professionals

Met professionals bedoelen we mensen die beroepsmatig of veelvuldig bewoners uit de wijk spreken. Het gaat zowel om beroepskrachten als vrijwilligers. De professionals zijn uitgekozen om een breed palet van beelden over de bewoners van de wijk te verkrijgen.

Geïnterviewd zijn twee medewerkers van Middin, twee medewerkers van de voedselbank, een apotheker, een medewerkster van het Participatiecentrum, de directrice van Coöperatief Eigenwijzer, een danslerares, een medewerkster van het stadsdeel Laak, een studente en een medewerkster van Den Haag op Maat (afdeling schuldhulpverlening).

3.2.5 Aanvullende enquête

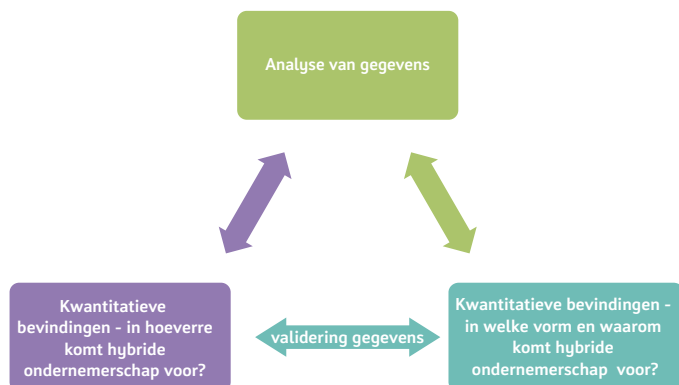
De cijfers over de buurt Laak Noord moeten in een breder perspectief worden gezet. Om die reden hebben eerstejaarsstudenten Maatschappelijk Werk en Dienstverlening dezelfde questionnaire ook uitgezet in de straten waar hun ouders wonen (referentiegroep). De medewerking van respondenten in deze groep was overigens hoger.

3.3 Dataverwerking

Dit verkennend onderzoek bestond uit een kwantitatief en een kwalitatief onderdeel. Het kwantitatieve onderdeel bevatte de resultaten van de enquête onder de bewoners van de buurt Laak Noord en de resultaten van de enquête bij de referentiegroep (zie figuur 4).

⁵ Dit onderdeel zal in het rapport voor het lectoraat Groot Stedelijke Ontwikkeling verder worden uitgewerkt.

Figuur 5 Relatie tussen de toegepaste onderzoeken

Het kwalitatieve gedeelte bestond uit de interviews met bewoners, de interviews met twee focusgroepen en de consultaties bij professionals.

Er waren twee redenen om beide onderzoeksmethoden te combineren. Triangulatie vergroot de betrouwbaarheid van de uitkomsten van het onderzoek. Daarnaast geeft het kwalitatieve deel van het onderzoek een beeld van beweegredenen om hybride ondernemer te zijn en een beeld van verschillende vormen van hybride ondernemerschap.

3.4 Kernbegrippen in dit onderzoek

In dit onderzoek hielden we de interpretaties van de volgende kernbegrippen aan:

Loondienst	Privaatrechtelijke of publiekrechtelijke dienstbetrekking, gebaseerd op een arbeidsovereenkomst.
Ondernemerschap	Het voor eigen risico zelfstandig voeren van een bedrijf, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel.
Andere zelfstandige werkzaamheden	De zelfstandige activiteiten voor eigen risico die wel inkomen genereren, maar die de respondenten niet als bedrijfsmatige activiteiten zien. Hierbij wordt aangesloten bij de omschrijving van het CBS: <i>‘Een zelfstandige is een persoon met als (hoofd)baan het verrichten van arbeid voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep.’⁶</i>

⁶ Zie ook: Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland 1-12-2014.

Hybride
ondernemerschap

De situatie waarin de respondent meerdere inkomensbronnen heeft waar in ieder geval ondernemerschap of andere werkzaamheden voor eigen rekening en risico een onderdeel van zijn.

Laak Noord

Het gebied Laakkwartier/Molenwijk wordt begrensd door de Laakhaven, Trekvliet, Broekslootkade en Rijswijkseweg.

23

4.

HET ONDERZOEKSGBIED

24

Het verkennend onderzoek vond plaats in de buurt Laak Noord. Dit is een duidelijk afgebakend gebied; aan drie zijden wordt de buurt omringd door water en aan één zijde is er een duidelijke afbakening door de Rijswijkseweg. De duidelijke geografische begrenzungen maken dit gebied uitermate geschikt voor een verkennend onderzoek binnen een beperkte oppervlakte.

4.1 Laak Noord

Hoewel Nederland op wereldschaal te beschouwen is als een klein en welvarend land, zijn er binnen het land toch de nodige verschillen. Vooral de vier grote steden springen er op een aantal gebieden uit in vergelijking met de rest van het land. Waar in het noorden en zuiden van het land sprake is van ontvolking, trekt de 'grote stad' nog steeds mensen.

Niet alleen de bevolkingsgroei maakt het verschil tussen de grote steden met de rest van Nederland. Het verschil zit misschien nog meer in de samenstelling van de bevolking. De bevolkingssamenstelling (etnisch, financieel en leeftijd) laat duidelijke verschillen zien tussen de vier grote steden aan de ene kant en de rest van het land aan de andere kant. Juist doordat Laak Noord een 'net-geen-krachtwijk' is, valt te verwachten dat mensen veel manieren aangrijpen om inkomen te verwerven.

Het gebied waar het onderzoek is verricht, wordt begrensd door de Laakhaven, Trekvljet, Broekslootkade en Rijswijkseweg. De buurt werd vroeger Molenwijk genoemd. Omdat Molenwijk een slechte naam had, werd de naam veranderd in Laak Noord.

Geschiedenis Molenwijk/Laak Noord

De gemeente Den Haag schetst over de geschiedenis van de Molenwijk het volgende beeld:

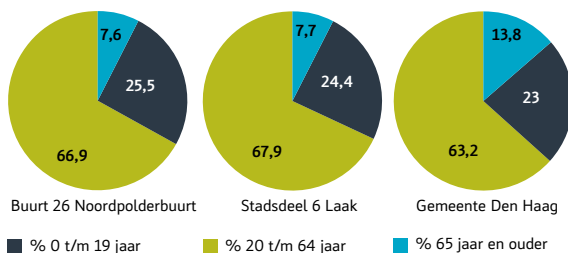
‘De Noordpolder werd bemalen door twee molens: de Broekslootmolen en de Laakmolen. De Broekslootmolen werd halverwege de zestiende eeuw gebouwd en in 1871 door een stoomgemaal vervangen. De Laakmolen op de hoek van de Laakka-de en de Trekweg dateert van 1699 en is gebouwd op de fundamenteën van een vroegere molen, die men in de zeventiende eeuw ook wel raymolen noemde. Deze naam, die een ietwat lugubere achtergrond heeft, is waarschijnlijk afgeleid van ‘raeybraken’ (radbraken). De molen stond namelijk vlak bij het Galgenheul: een van de galgenvelden van het Hof van Holland, de rechtbank van de provincie. Op een galgenveld werden de lijken van misdadigers niet begraven, maar - als afschrikwekkend voorbeeld - opgehangen aan een galg of zittend op een rad geplaatst en aldus overgelaten aan de wind en de vogels. Later ging men spreken van Galgemolen.’

‘In 1938 werd het Haagse deel van de Noordpolder ontpolderd ten behoeve van de stadsuitbreiding. De afwatering vond voortaan plaats via het riolenstelsel’ (gemeente Den Haag, 2009).

In Laak Noord wonen veel mensen met een (relatief) laag inkomen. Daarnaast is in veel culturen – in tegenstelling tot de Nederlandse cultuur – het starten van een eigen bedrijf heel gebruikelijk. Er wonen ruim 4500 mensen in dit gebied⁷.

De keuze voor deze buurt heeft als voordeel dat er een duidelijke begrenzing is van het pilotgebied. De buurt is te omschrijven als een ‘bijna Vogelaarbuurt’ met als kenmerken (relatief) lage inkomens en een buurt waar bewoners een divers culturele achtergrond hebben. De bevolkingsopbouw van deze buurt wijkt enigszins af van de bevolkingsopbouw van de gemeente Den Haag (gemeente Den Haag, 2014).

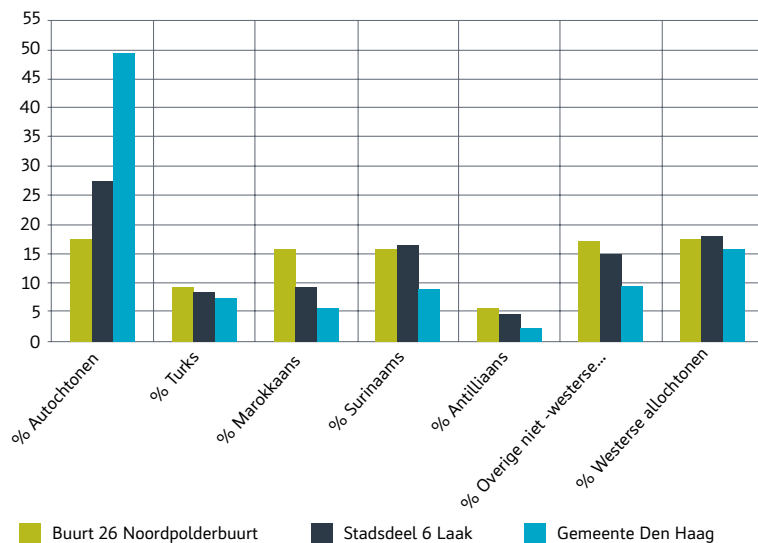
Figuur 6 Leeftijdsoopbouw in Laak Noord en Den Haag (2014)

⁷ De gemeente Den Haag houdt een iets andere indeling aan. De gemeente heeft de benaming Noordpolderbuurt aan deze buurt gegeven. Daarbij valt aan te tekenen dat de Noordpolderbuurt iets groter is dan Laak Noord. Dit komt doordat de gemeente uitgaat van postcodegebieden.

De buurt is te omschrijven als een multi-etnische buurt. In vergelijking met de gemeente Den Haag als geheel is het aantal autochtonen beduidend minder.

Figuur 7 Samenstelling bewoners Laak Noord en Den Haag, 2014

Een laatste opvallend gegeven is dat de buurt een relatief groot aantal minimahuishoudens heeft in vergelijking met het stadsdeel Laak en de gemeente Den Haag.

Tabel 2 Aantal minimahuishoudens en aantal minimahuishoudens met kinderen in Noordpolderbuurt, 2013 (bron: GBA, bewerking DSO)

	Buurt 26 Noordpolderbuurt	Stadsdeel 6 Laak	Gemeente Den Haag
Aantal minimahuishoudens tot 105% van het minimumloon	964	3.522	33.970
% minima huishoudens tot 105%	22,6	17,4	13,2
Aantal minima huishoudens tot 110%	1.245	4.631	44.270
% minima huishoudens tot 110%	29,2	22,8	17,2
Aantal minima huishoudens tot 130%	1.549	6.248	60.593
% minima huishoudens tot 130%	36,3	30,8	23,5
Aantal minima huishoudens met kinderen van 4-18 jr.	510	1.814	15.497

(gemeente Den Haag, 2014)

4.2 Referentiegroep op ad random gekozen locaties

De cijfers over de buurt Laak Noord zeggen nog weinig als ze niet in perspectief zijn te plaatsen. Om die reden hebben tien eerstejaarsstudenten Maatschappelijk Werk en Dienstverlening (MWD) dezelfde questionnaire uitgezet, maar dan in de straten waar hun ouders wonen (ouderlijk huis).

Bij dit vergelijkende onderzoek is gekozen voor een random samenstelling van de referentiegroep door te kiezen voor de straten waar ouders van eerstejaarsstudenten MWD wonen. Vier studenten hebben de enquête uitgezet in de gemeente Den Haag. Daarnaast hebben studenten enquêtes uitgezet in Gouda, Delft, Leidschendam, Rotterdam, Gorinchem en Rosmalen.

9298

Van Vliet Contran

Part of Shanks Group

0174 297 888

5.

RESULTATEN

30

Het vermoeden is dat bewoners allerlei additionele vormen van inkomsten genereren. En, dat ze zich daarbij ook richten op - mogelijk informele - vormen van ondernemerschap, eventueel naast hun hoofdkomen. Uit het verkennend onderzoek blijkt dat tussen de 11% en 13% van de bevolking op een of andere manier als hybride ondernemer is aan te merken.

5.1 Kwantitatieve resultaten

5.1.1 Laak Noord

De questionnaire is in negen straten in de wijk uitgezet. Gekozen is voor de Noordpolderkade omdat deze straat centraal door de buurt loopt. De andere acht straten sluiten aan op de Noordpolderkade, zoals de Vliegwielsstraat, Drijfriemstraat, Cylinderstraat en Broekslootkade.

In totaal benaderden de studenten 338 personen. Het gaat hierbij om respondenten en om eventuele huisgenoten van de respondenten. De antwoorden zijn verkregen van 213 respondenten. Deze respondenten hadden de gelegenheid om ook mededelingen te doen over de inkomstenbronnen van huisgenoten (tabel 3).

Tabel 3 Respondenten in Laak Noord, 2014

Straten	Aantal respondenten	Totaal aantal personen benaderd
a	34	44
b	12	24
c	33	66
d	20	28
e	12	20
f	22	33
g	9	19
h	32	57
i	39	47
Totaal	213	338

Ten eerste is gekeken of er bij respondenten sprake is van één inkomstenbron of van meerdere inkomstenbronnen. Uit de antwoorden bleek dat bij een grote meerderheid van de respondenten sprake was van één inkomstenbron (167). De inkomstenbronnen loon en uitkering vormen daarin het leeuwendeel.

Tabel 4 Inkomens in Laak Noord, 2014

Straat	Loon	Onderneming	Andere zelfstandige werkzaamheden	Uitkering
ln a	10	0	1	9
ln b	5	0	1	3
ln c	11	6	0	10
ln d	12	3	0	3
ln e	5	0	0	4
ln f	11	3	1	3
ln g	3	1	1	1
ln h	12	4	0	13
ln i	16	4	2	9
Totaal	85	21	6	55

Van de 213 respondenten bleken 25 respondenten meerdere vormen van inkomsten te hebben (11,7%) (tabel 5).

Tabel 5 Combinaties van ondernemen, loondienst, uitkering en overige werkzaamheden
Laak Noord, 2014

Straat	Loon en onderne- ming	Loon en andere zelfstandige werkzaam- heden	Onderne- ming en andere zelfstandige werkzaam- heden	Onderne- ming en uitkering	Andere zelfstandige werkzaam- heden uitkering	Drie onderde- len	loon en uitkering
ln a	1	9	0	0	1	0	2
ln b	0	0	0	0	0	0	0
ln c	0	0	0	0	3	0	0
ln d	1	0	0	0	0	0	0
ln e	0	0	0	0	0	0	0
ln f	0	0	0	2	0	0	0
ln g	0	0	0	0	0	1	0
ln h	0	2	0	0	0	0	0
ln i	0	0	0	0	3	0	0
Totaal	2	11	0	2	7	1	2

Onder de respondenten zijn 23 personen te rekenen tot hybride ondernemers. Twee personen combineren loondienst met een uitkering. Onder de hybride ondernemers komt de combinatie van loon en overige zelfstandige werkzaamheden het meeste voor; dit is het geval bij bijna de helft van alle respondenten die hybride ondernemer zijn (oftewel 10,8% van de respondenten).

Het vergelijkende onderzoek

Om de resultaten uit de buurt Laak Noord te kunnen duiden, is gekozen dezelfde enquête voor te leggen aan een referentiegroep. Hierbij is gekozen voor een random samenstelling van de referentiegroep door te kiezen voor de straten waar ouders van eerstejaarsstudenten Maatschappelijk Werk en Dienstverlening wonen. In totaal zijn 476 personen benaderd en hebben 230 respondenten de vragenlijsten volledig ingevuld (tabel 6).

Tabel 6 Respondenten verspreid over Nederland, 2014

Straten in Nederland	Aantal respondenten	Totaal aantal personen
a	25	62
b	24	55
c	20	33
d	19	36
e	29	42
f	25	63
g	25	72
h	22	42
i	21	36
j	20	35
Totaal	230	476

Allereerst is gekeken in hoeverre respondenten inkomsten verwerven uit één inkomstenbron (169). zie tabel 7. Van de 230 respondenten bleken er 169 één inkomstenbron te hebben.

Tabel 7 Inkomens referentiegroep, 2014

Straat	Loon	Onderneming	Overige zelfstandige werkzaamheden	Uitkering
a	4	8	0	6
b	14	1	0	0
c	10	1	0	3
d	4	2	1	6
e	13	1	1	6
f	7	4	1	9
g	11	2	0	11
h	8	1	0	4
i	4	3	0	9
j	6	2	2	4
Totaal	81	25	5	58

Vervolgens is gekeken naar de combinatie van soorten inkomstenbronnen. Hieruit bleek dat 49 personen meerdere inkomensbronnen hadden (21,3%). Van hen waren 39 aan te merken als hybride ondernemer oftewel 16,9%. Bij de overige tien respondenten met meerdere soorten inkomstenbronnen gaat het om de combinatie loondienst en uitkering.

Tabel 8 Combinaties van ondernemen, loondienst, uitkering en overige werkzaamheden referentiegebied, 2014

Loon en onderneming	Loon en andere werkzaamheden	Onderneming andere zelfstandige werkzaamheden	Onderneming en uitkering	Overige zelfstandige werkzaamheden en uitkering	Drie onderdelen	Loon en uitkering
0	5	1	0	0	0	0
0	7	0	0	2	0	0
0	2	1	0	0	0	1
1	0	0	0	4	1	0
0	3	0	0	0	0	2
0	2	1	0	0	0	1
0	0	0	0	0	0	1
0	2	0	0	0	0	4
1	1	0	0	2	0	1
1	1	1	0	0	0	0
3	23	4	0	8	1	10

5.1.3. Een vergelijking

De vergelijking tussen Laak Noord en de straten waar de ouders van studenten wonen, laat zien dat de meeste respondenten één inkomstenbron hebben (ruim 70%). Ook blijkt dat in beide groepen betaald werk ongeveer bij de helft van de respondenten voorkomt.

Tabel 9 Vergelijking bij één inkomstenbron

	Laak Noord	Straten ouders
Eén inkomstenbron	78%	73%
Waarvan loon	51%	48%
Waarvan onderneming	12%	15%
Waarvan overige zelfstandige werkzaamheden	4%	3%
Waarvan uitkering	33%	34%

Tussen de onderzoeksgebieden is weinig verschil te zien. Alleen waar het hybride ondernemen betreft, is een duidelijk verschil waarneembaar tussen de twee onderzoeksgebieden: Laak Noord met 10,8% en het referentiegebied met 16,9%.

Tabel 10 Vergelijking hybride ondernemerschap in Laak Noord en het referentiegebied

	Laak Noord	Straten ouders
Hybride onderneming	10,8%	16. 9%

5.2 Motieven hybride ondernemerschap

Om de motieven voor het hybride ondernemerschap te achterhalen, zijn dertig bewoners van de buurt, elf professionals en twee focusgroepen geïnterviewd.

Uit dit kwalitatieve gedeelte van het onderzoek kwamen de volgende resultaten naar voren. Van de dertig geïnterviewde inwoners van de buurt blijken negen personen een hybride ondernemer te zijn. Zeven van de geïnterviewden gaven aan dat loondienst het hoofdkomen is; één van hen verkrijgt dit hoofdkomen uit zelfstandig ondernemen en één uit een uitkering. Van deze groep van negen hybride ondernemers gaven zeven aan dat ze de neveninkomsten verwerven met het doel extra inkomsten te realiseren.

Zelfstandige, naast een uitkering

De vrouw werkt 34 uur per week op uitzendbasis en verdient 1.100 euro netto per maand. Zij is verder als zelfstandige actief in de schoonmaakbranche zonder zich formeel geregistreerd te hebben. Dat levert haar per week 220 tot 300 euro (extra) inkomsten op ... “Nou, het voornaamste wat ik doe aan zwart bijklussen, is toch wel schoonmaakwerk in de avonduren. Dan ontvang ik daarvoor een zakcentje en kan ik daarmee boodschappen doen.”

Ook wordt in alle gevallen aangegeven dat het gaat om informeel ondernemerschap.

“Ik kan thuis heel goed koken en ik kook soms voor kleine feestjes. Dat soort dingen kan ik wel doen soms. Ik maak dan allemaal lekkere dingen. Met boodschappen en al krijg ik daar 100 euro voor. Ik heb dit nu twee keer gedaan en die man zei ‘Ik heb je nummer opgeslagen voor eventueel volgende keren’.”

Geïnterviewden geven aan dat het hybride ondernemen hen veel tijd kost: gemiddeld zijn ze tien uur per week met de nevenactiviteiten bezig.

De extra inkomsten uit het informele ondernemerschap wordt gebruikt als spaargeld of om rond te kunnen komen. De mannelijke respondenten verdienen hun extra inkomen door het doen van klusjes, de vrouwen door te koken of door schoonmaakwerk. Gemiddeld verdienen ze hier ongeveer 200 à 300 euro per maand mee.

Een van de respondenten is werkloos en doet vrijwilligerswerk in een kinderopvang om haar werkervaring op peil te houden. Hiervoor krijgt zij 20 euro per maand.

Een vaste baan en informeel als zzp'er

De jonge man heeft een tijdelijk contract als ICT-beheerder. Hij is daar de gehele werkweek voor bezig. Hij verdient ongeveer 1.800 euro per maand. Daarnaast is hij een zelfstandige zonder personeel (zonder inschrijving bij de Kamer van Koophandel). Hij is daarbij vooral bezig met het opknappen van huizen en verdient daar ongeveer 400 euro mee. "Dat is mooi meegenomen als extraatje."

"Ik doe vrijwilligerswerk en elke dinsdag werk ik met kinderen om mijn ervaring op peil te houden. Ik krijg daar ook een vrijwilligersbijdrage voor. Op school doe ik ook overblijfwerk, dat is ook met kinderen."

Los van hybride ondernemerschap, maar wel opmerkelijk, is het aantal respondenten met schulden.

Van de dertig respondenten hebben er negen schulden. Zes betalen hier maandelijks aan af; dit in tegenstelling tot drie respondenten die nog geen betalingsregelingen hebben getroffen. Het gemiddeld bedrag aan schulden is 11.575 euro.

5.3 Andere, informele bronnen van extra inkomen

De interviews met professionals en focusgroepen leverden hetzelfde motief op als de buurtbewoners aangaven, namelijk het verwerven van extra inkomsten niet noodzakelijkerwijs naast zelfstandig ondernemen. Daarnaast noemden de professionals een aantal inkomstenbronnen die de buurtbewoners niet noemden.

a. Zwart werken

Zwart werken, informele handel en onderverhuur worden door professionals en focusgroepen genoemd als informele inkomstenbron. Als voorbeelden van informele handel noemden zij koken voor anderen, kleding maken of herstellen/repareren van auto's en bijvoorbeeld verkoop vanuit de achterbak. Niet iedereen noemt onderverhuur als mogelijke inkomstenbron. Degenen die dit doen, geven aan dat onderverhuur op redelijk grote schaal voorkomt.

b. Lenen, delen en schenken

Zowel de professionals als de focusgroepen melden dat er binnen de familie of binnen de eigen etnische groep geld aan en van elkaar wordt geleend. Deze vorm van inkomsten genereren is algemeen geaccepteerd, hoewel het lenen binnen families vaker lijkt voor te komen dan het lenen binnen de (etnische) groep.

c. Schulden

Een door professionals vaak gemelde vorm om rond te komen, is het aangaan van schulden. In enkele straten is ongeveer de helft van de bewoners bekend bij de schuldhelpverlening. Bij deze groep lijkt ook sprake te zijn van een zogenaamd granieten bestand. De gemiddelde hoogte van de schulden wordt door meerdere personen op enkele tienduizenden euro's ingeschat.

d. Criminaliteit

Verschillende professionals geven aan dat drugsdealers actief zijn in de buurt. Een geïnterviewde uit een focusgroep geeft aan dat zij het slachtoffer is geweest van straatroof. Ze heeft de sterke overtuiging dat de daders uit de buurt komen. Een professional geeft aan dat in sommige gevallen van inbraak kennis van de buurt nodig is. Dit geeft bij de geïnterviewde de overtuiging dat de inbrekers uit Laak Noord moeten komen. Een andere geïnterviewde geeft aan dat verzekeringen van auto's worden opgelicht door het opgeven van schade aan auto's tijdens verblijf in buitenland, om daarna de auto 'om te katten'. Een andere vorm van criminaliteit is het oplichten van de kwetsbare bewoners in de wijk.

5.4 Uitdagingen, problemen en beperkingen in het onderzoek

Vooraf was ingeschat dat in Nederland een taboe rust op het praten over inkomen. Deze inschatting bleek terecht. Ongeveer 80% van de benaderde bewoners van de buurt weigerde om mee te werken aan dit onderzoek. Dit gegeven was van tevoren ingecalculeerd en heeft niet tot problemen geleid. De studenten waren vooraf geïnstrueerd en het aantal straten voor de enquête is ruim genomen. Ook professionals stelden vraagtekens bij dit onderzoek. Enkele professionals waren bezorgd of de fiscus of uitkeringsinstanties de uitkomsten konden gebruiken. Uitleg over het doel van het onderzoek kon deze vraagtekens wegnemen.

Het aantal deelnemers aan deze pilot was beperkt en wij zijn terughoudend om algemene uitspraken over de buurt te doen. Deze terughoudendheid heeft ermee te maken dat de bereidheid om aan questionnaires of interviews mee te werken niet optimaal is te noemen.

Daarbij spelen vier kanttekeningen een belangrijke rol.

Ten eerste is bij het uitzetten van de questionnaire geen rekening gehouden met de potentiële beroepsbevolking (PEA). Ook bewoners die niet (meer) tot de potentiële beroepsbevolking behoren, vulden de questionnaire in. Het is te verwachten dat het hybride onder-

nemerschap 1,5% hoger zou uitkomen als de pilot alleen zou zijn gehouden onder de potentiële beroepsbevolking.

De tweede kanttekening heeft ermee te maken dat mensen zich niet altijd bewust zijn dat ze naast het hoofdkomen nog andere inkomsten genieten. Het viel bij de start van de interviews op dat de geïnterviewden vaak eerst de activiteit noemden die als hoofdkomen dienst doet. Pas in een later stadium van het gesprek noemden ze de andere inkomstenbronnen. Blijkbaar werd niet direct gedacht aan nevenactiviteiten. Ditzelfde gedrag kan zich hebben voorgedaan bij het invullen van de questionnaire. Als dit het geval is, is het aantal respondenten met nevenactiviteiten groter dan uit het onderzoek naar voren is gekomen.

De derde kanttekening is dat een flink aantal bewoners niet mee wilde werken aan het onderzoek. In een aantal gevallen wilden mensen niet meewerken, omdat ze bijverdiensten niet bekend wilden maken.

Ten vierde gaven mensen een aantal keren aan dat ze de questionnaire niet helemaal eerlijk hadden ingevuld, omdat ze geen mededelingen wilden doen over extra inkomsten. Ook gaven diverse bewoners aan dat andere bewoners om dezelfde reden de questionnaire niet helemaal eerlijk zouden invullen. Hierbij mag niet worden vergeten dat mensen met een uitkering niet vanzelfsprekend in het openbaar neveninkomsten bekendmaken. Dit is een mogelijke verklaring waarom lang niet alle bewoners wilden meewerken aan het onderzoek.

6.

BEVINDINGEN, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

42

6.1 Bevindingen

a. Betaald werk overheerst

In de vergelijking tussen de buurt Laak Noord en de referentiegroep laat de diversiteit van inkomstenbronnen een redelijk gelijk beeld zien. Het beeld van diversiteit aan inkomstenbronnen in Laak Noord verschilt niet veel met de percentages van de referentiegroep. In zowel Laak Noord als bij de referentiegroep gaat het vaak om één inkomstenbron. In Laak Noord heeft 78% van de ondervraagde respondenten één inkomstenbron, in de straten van de ouders is dat 73%. Dat daarbij inkomsten uit loondienst het leeuwendeel uitmaken, namelijk 51% tegenover 48%, is niet verwonderlijk.

b. Hybriditeit in diverse mate

Uit de gegevens van de questionnaires komt het volgende beeld naar voren. In vergelijking met de referentiegroep blijft het hybride ondernemerschap in Laak Noord achter. Waar bij de referentiegroep bijna 17% tot de hybride ondernemers is te rekenen, is dit in Laak Noord in ieder geval 11%. Voorzichtig is op grond van de questionnaires te concluderen dat hybride ondernemerschap in deze bijna achterstandswijk (Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn gemeente Den Haag, 2010) minder aanwezig is dan bij de referentiegroep.

Juist het hybride ondernemerschap – dat extra inkomsten genereert en de afhankelijkheid van één inkomstenbron vermindert – lijkt op grond van de questionnaire in Laak Noord enigszins ondervertegenwoordigd. Dit betekent niet dat hybride ondernemerschap in Laak Noord een verwaarloosbare vorm van ondernemerschap zou zijn. Integendeel.

c. Sparen en schulden als inkomen

Het is opvallend dat uit de diepte-interviews naar voren komt dat sparen en schulden in deze buurt verweven zijn met de al genoemde inkomstenbronnen. Professionals benadrukken wel het feit dat schulden een groot aandeel in de inkomstenpositie van buurtbe-

woners hebben, maar sparen wordt niet genoemd. Blijkbaar is het onder professionals niet bekend dat sparen deel uitmaakt van de inkomenspositie van bewoners.

d. Motieven hybriditeit

In de literatuur worden verschillende motieven genoemd waarom mensen een hybride onderneming starten, zoals een hobby uit kunnen oefenen, een leertraject aangaan of de zekerheid van inkomen en sociale zekerheid behouden.

Deze motieven zijn via de diepte-interviews nauwelijks gevonden. Slechts één respondent dacht erover na om de hybride onderneming uit te bouwen, alle anderen hadden met hun hybride onderneming alleen het doel om een aanvulling te genereren op hun inkomen.

Een vaste baan en ondernemen om de hobby vorm te geven

De liftmonteur heeft een vast contract en verdient 2.000 euro. Daarnaast werkt hij zelfstandig in de weekenden en avonden vooral bij het opknappen van huizen waarmee hij per week 300 euro verdient.

“In principe is dat eigenlijk mijn hobby: een beetje mensen helpen. Mensen helpen bij het klussen in hun huizen en inrichten. Nu wat minder in verband met mijn drukke werk en gezin.”

43

6.2 Conclusies

Uit dit onderzoek blijkt dat 11% van de inwoners van Laak Noord een hybride ondernemer is.

Uitgaande van de potentiële beroepsbevolking en van het feit dat niet elke respondent alle inkomstenbronnen heeft vermeld, is te stellen dat tussen de 11% en 13% van de potentiële beroepsbevolking in de buurt Laak Noord hybride ondernemer is.

Twee keer ondernemen. Is dat ook hybride?

De jonge man heeft samen met zijn vader een viswinkel (als zelfstandig ondernemer). Hij is daar meer dan vier dagen per week bezig. De verdiensten liggen tussen de 3.000 en 3.500 euro per maand. Daarnaast is hij als zelfstandige actief als glazenwasser. Daarmee verdient hij maandelijks rond de 1.700 euro. “Dat is voor mijn kleintje die binnenkort komt. Voor hem ben ik aan het sparen.”

Dit onderzoek is in opzet te beperkt om algemene conclusies te trekken. Inmiddels vindt een uitgebreider onderzoek plaats naar het aantal hybride ondernemers in de gemeente Den Haag. Uit dat onderzoek (forthcoming) blijkt dat het aantal hybride ondernemers in de gemeente Den Haag gesteld kan worden op 13,4%.

In de literatuur staat dat de motieven om voor hybride ondernemerschap te kiezen vooral van psychologische aard zijn, zoals het mijden van risico of het aangaan van een leertraject. Deze motieven zijn tijdens dit onderzoek nauwelijks gevonden. Het genereren van aanvullend inkomen blijkt in deze buurt de grote drijfveer. In hoeverre dit laatstgenoemde motief specifiek geldt voor Laak Noord of in zijn algemeenheid meer voorkomt dan dat de literatuur doet vermoeden, moet nader worden onderzocht.

In de literatuur wordt hybride ondernemerschap meestal verbonden aan formele vormen van ondernemerschap. Uit dit onderzoek blijkt dat informeel ondernemerschap in deze buurt een belangrijke rol speelt. Verder onderzoek naar hybride ondernemerschap waarin ook informele vormen worden betrokken, zullen een duidelijker beeld geven van de mate waarin hybride ondernemerschap voorkomt.

6.3 Aanbevelingen

Uit deze pilot komt het beeld naar voren dat hybride ondernemerschap in de buurt Laak Noord minder voorkomt dan bij de referentiegroep. Dit, terwijl juist in een buurt als deze, alle extra inkomsten welkom zijn. Om die reden kan in deze buurt een project starten om het hybride ondernemerschap bekend te maken, te begeleiden en financieel te ondersteunen.

De overheid stimuleert via de WW en de Bijstand voor zelfstandigen (Bbz) het ondernemerschap (Wittebrood, K., ; Andriessen, I., 2014). Opvallend is dat de overheid in deze regelingen uitgaat van het fulltime ondernemerschap. Het is daarom gewenst dat de overheid zich beter realiseert dat voor een groep uitkeringsgerechtigden het hybride ondernemerschap zowel eigen inkomsten als een vorm van nuttige participatie kan betekenen.

“Het combineren van werken en ondernemen biedt nieuwe kansen. Ook voor mensen met een grotere afstand van de arbeidsmarkt, ook al staan wet- en regelgeving nog in de weg ... Beleidsmakers en dienstverleners staan voor de uitdaging deze ontwikkeling te herkennen en hun beleid en diensten daarop af stemmen. Of om stelling te nemen waarom dat niet nodig zou zijn.

(...)

De Bbz zal in de komende jaren meer mensen kunnen laten uitstromen als zij ook toestaat dat parttime ondernemen mogelijk is met behoud van een deel van de uitkering. Als de Bbz slaagt dit op te pakken, trekt zij mensen uit de grijze economie en laat zij meer talent meedoen in Nederland.“

10 jaar Bbz

In de literatuur wordt het begrip hybride ondernemerschap wel aangeduid, maar een nauwkeurige indeling ontbreekt nog. Vanwege de uniformiteit is het gewenst dat in onderzoeken naar hybride ondernemerschap hetzelfde model gehanteerd gaat worden.

Het is wenselijk de classificatie zoals Molenaar heeft opgesteld als standaard te kiezen voor verder onderzoek.

6.4 Waar doen ze het toch van?

Uit dit onderzoek blijkt dat er een grote diversiteit bestaat in de buurt Laak Noord. We zien grote verschillen in inkomsten en een behoorlijke verscheidenheid aan inkomstenbronnen.

Het hybride ondernemerschap in deze buurt is grotendeels informeel en blijft daardoor onder de radar van de gemeente en beleidsmakers. Tijd om te beseffen dat hybride ondernemerschap bestaat en deze vorm van ondernemerschap te stimuleren.

9298

Van Vliet Contran

Part of Shanks Group

0174 297 888

BRAND TO USE
BRAND TO USE
BRAND TO USE

Bibliografie

- Boutellier, H. (2011).
De improvisatiemaatschappij.
 Den Haag: Boom Lemma.
- Braams, N. (2009).
Van ondernemer naar werknemer.
 Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2014).
Achtergrondkenmerken en ontwikkelingen van zzp'ers in Nederland.
 Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2014).
Welvaart in Nederland 2014.
 Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2013).
CBS: Aantal werknemers met twee banen neemt toe.
 Opgeroepen op 2-5-2015, van www.cbs.nl: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4142-wm.htm>.
- Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn gemeente Den Haag (2010, maart).
Laak Noord Scoort 2010.
 Opgeroepen op mei 31, 2013, van www.laaknoord.nl: http://www.laaknoord.nl/sites/laaknoord.nl/files/Aanvraag_Laak_Noord_Scoort_20101.pdf.
- Folta, T., Delmar, F., Wennberg, K. (2010).
Hybrid Entrepreneurship.
 Sweden: Research Institute of Industrial Economics.
- Gemeente Den Haag (2009).
Geschiedenis van Laakkwartier-Noord en Molenwijk.
 Den Haag: gemeente Den Haag.
- Gemeente Den Haag (2014).
www.denhaag.buurtmonitor.nl.
 Opgeroepen op 2 25, 2015, van [www.denhaag.nl](http://www.denhaag.buurtmonitor.nl/): <http://www.denhaag.buurtmonitor.nl/>.
- Haasnoot, H. (2012, mei 1).
Hybride-ZZP-er kiest voor persoonlijke ontwikkeling.
 Opgeroepen op april 10, 2015, van www.intelligence-group.nl: <http://www.intelligence-group.nl>.
- Halbe, H. (2014, 9 10).
Aantal Nederlandse student-ondernemers verdubbeld.
 Opgeroepen op 5 3, 2015, van <http://www.eur.nl>: <http://www.eur.nl/nieuws/nieuwsoverzicht/detail/article/65879-aantal-nederlandse-student-ondernemers-verdubbeld/>.
- Helden van, W.J.; e.a. (2014).
Geen fraudeur, toch boete Een onderzoek naar de Fraudewet in de praktijk.
 Den Haag: de Nationale ombudsman.
- Limburg, M. (2013, juni 14).
Luide roep om flexibele bijstand.
 Binnenlands Bestuur, pp. 20-23.
- Linders, L. (2014).
Lectorale rede. De Dynamiek van Social Work. De Dynamiek van Social Work.
 Eindhoven: Fontys Hogeschool.

Memorie van Toelichting Wmo 2015 (2015).

Memorie van Toelichting.

Mevissen, L. H. (2013).

Grote dynamiek in kleinschalig ondernemerschap.

Den Haag: Boom/Lemma, Den Haag, 2013 .

Molenaar, N. (2013).

Je kunt een rivier niet twee keer oversteken.

Den Haag: De Haagse Hogeschool.

Molenaar, N. (2013).

Microfinanciering, waar gaat het dan over?

Den Haag: De Haagse Hogeschool.

Molenaar, N. (2012).

Strategisch plan FINE 2012-2016. Haagse Hogeschool, Lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship.

Den Haag: Haagse Hogeschool.

Molenaar, N. (2015 - forthcoming).

Hybrid Entrepreneurship and other new forms of enterprising.

The Netherlands: The hasgue University of Applied Sciences.

Molenaar, N. (2015 (forth.)).

Hybrid Entrepreneurship and other new forms of enterprising.

Den Haag: The Hague University of Applied Sciences.

Molenaar, N. (sd).

Hybrid Entrepreneurship and other new forms of enterprising.

Den Haag.

Molenaar, N lectoraat FINE (2012).

verslag 2012 plan 2013.

Den Haag.

NUzakelijk. (2011, 11 29).

Hybride ondernemer in opmars.

Opgeroepen op 5 3, 2015, van www.nu.nl: <http://www.nu.nl/werk-en-prive/2680584/hybride-ondernemer-in-opmars.html>.

Raffee J., F. L. (2013).

Should I Quit My Day Job? A Hybrid Path to Entrepreneurship.

NY USA: Academy of Management Journal.

Smit, V Lectoraat GSO. (2012).

Jaarplan 2013.

Den Haag.

Visse W., Zwinkels, H. (1999).

Van werknemer naar ondernemer Een hybride of directe start?

Zoetermeer: EIM.

Wittebrood, K.; Andriessen, I. (2014).

Aan het werk vanuit een bijstands- of werkloosheidsuitkering.

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

BIJLAGE A VRAGENLIJSTEN

Vragenlijst werk en ondernemerschap Respondenten

Vragen.

1. Heeft u werk (in loondienst)?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:

2. Bent u zelfstandig ondernemer?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:....

Omschrijving onderneming

3. Heeft u andere activiteiten waaruit u inkomen verkrijgt? (bijvoorbeeld oppassen, schoonmaken, in- en verkoop, verhuur van zaken, handel via internet, reparatie)

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:....

Omschrijving activiteiten

4. Heeft u een uitkering?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: welke uitkering (WW, AOW, WWB (bijstand), Wia, Ziektewet, Wajong)?

Omcirkelen welke van toepassing is.

Vragen huisgenoot respondent

Vragen.

5. Heeft uw huisgenoot werk (in loondienst)?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:....

6. Is uw huisgenoot zelfstandig ondernemer?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:....

Omschrijving onderneming

7. Heeft uw huisgenoot andere activiteiten waaruit hij/zij inkomen verkrijgt? (bijvoorbeeld oppassen, schoonmaken, in- en verkoop, verhuur van zaken, handel via internet, reparatie)

ja ☐

nee ☐

Indien ja: hoeveel dagdelen per week?

Aantal dagdelen:....

Omschrijving activiteiten

8. Heeft uw huisgenoot een uitkering?

ja ☐

nee ☐

Indien ja: welke uitkering (WW, AOW, WWB (bijstand), Wia, Ziektewet, Wajong)?

Omcirkelen welke van toepassing is.

BIJLAGE B Diverse combinaties van Hybride ondernemen - Classificatie volgens Molenaar (2015)

Op basis van de ons nu voor handen zijnde gegevens en inzichten stelt Molenaar dat we de volgende vormen van combineren van ondernemen met werk en andere activiteiten (die geld genereren) kunnen herkennen (zie tabel A)

- Zelfstandig ondernemen (als zelfstandige, micro-, kleine of middelgrote ondernemer) ⁸combineren met betaald werk (loondienst)
- Zelfstandig ondernemen (als zelfstandige, micro-, kleine of middelgrote ondernemer) combineren met uitkeringen (inclusief pensioenen)
- Zelfstandig ondernemen (als zelfstandige, micro-, kleine of middelgrote ondernemer) combineren met studeren/huishoudelijke taken
- Zelfstandig ondernemen (als zelfstandige, micro-, kleine of middelgrote ondernemer) combineren met publieke functies en/of vrijwilligerswerk

Om van een combinatie als hybride ondernemen te kunnen spreken, menen wij dat de feitelijke tijd die de betrokkene besteedt aan ondernemen bepalend moet zijn. Op basis van de ontwikkelingen zoals wij die in de huidige samenleving zien, menen wij dat de ondergrens dan gesteld moet worden op 8 uur (of een dag per week). Indien een zelfstandige zich meer dan 4,5 dag per week richt op bedrijfsuitoefening (ook als zelfstandige), dan beschouwen we hem of haar als een fulltime ondernemer⁹.

⁸ In alle gevallen veronderstellen wij dat de ondernemer daadwerkelijk betrokken is bij het reilen en zeilen van de onderneming en niet slechts optreedt als investeerder.

⁹ De norm die de Nederlandse belastingdienst hanteert om iemand als ondernemer te classificeren van minimaal 1.225 uur werkzaam als zelfstandige per jaar is niet voldoende. Ook als mensen aan die norm voldoen, kunnen zij naast het zelfstandig ondernemen nog andere werkzaamheden verrichten.

Tabel A Diverse combinaties van Hybride ondernemen

	Hybride ondernemer als ...	Fulltime ondernemer als ...	In loondienst
Betaald werk naast ondernemen	... meer dan 1 dag per week actief als zelfstandige (en niet meer dan 4,5 dag).	... meer dan 4,5 dag per week als zelfstandig ondernemer (zelfs indien daarnaast nog een tweede baan wordt vervuld).	... minimaal 4,5 dag per week in loondienst.
Uitkeringen en pensioenen	... minimaal 20% van het inkomen uit uitkeringen en/of pensioenen komt en minder dan 4,5 dag per week actief als ondernemer. Of de combinatie van ondernemerschap en inkomsten uit vermogen.	... meer dan 4,5 dag per week als ondernemer/ zelfstandige (zelfs naast een uitkering/pensioen).	
Studeren naast ondernemen	... naast studie minimaal 20 % van de tijd wordt besteed aan ondernemen.	... meer dan 4,5 dag per week actief als ondernemer/ zelfstandige (zelfs indien daarnaast nog wordt gestudeerd).	
Huishouden. Zorgtaken naast ondernemen	... minimaal 1 dag per week actief als ondernemer/ zelfstandige en minimaal twee dagen huishoudelijke taken en/of zorgtaken.	... meer dan 4,5 dag per week (zelfs indien daarnaast nog zorgtaken/ huishoudelijke taken worden verricht).	
Publieke functies / vrijwilligers-werk naast ondernemen	... minimaal 1 dag per week actief als ondernemer en minimaal twee dagen actief in een publieke functie.	... meer dan 4,5 dag per week actief als ondernemer zelfs indien daarnaast nog een publieke functie wordt vervuld/ vrijwilliger.	

Uitkering-trekker/ gepensioneerde	Student	Huisman/ -vrouw	Publieke functie/ vrij- williger
... minder dan 0,5 dag werkzaam als onderne- mer/ zelfstandige naast uitkering/ pensioen.			
	... minder dan 0,5 dag actief zelfstandige/ ondernemer.		
		... meer dan 5 dagen (incl. za/ zo) belast met zorgtaken en/of huis- houdelijke taken.	
			... indien meer dan 4,5 dag per week in publie- ke functie zelfs als daarnaast nog een dag als zelfstandige wordt geopereerd.

Hessengartenstraße

Waldgrabenstraße

P

BIJLAGE C Over de auteur en het lectoraat

Henk van den Heuvel (rechtsgeleerdheid UU) is lid van de kenniskring van het lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship. Het onderzoeksgebied waar Henk zich mee bezighoudt ligt op het snijvlak van ondernemerschap en de positie van economisch zwakkere groepen. Kernvraag is in hoeverre het ondernemerschap een bijdrage kan leveren om ondernemende mensen binnen deze groepen (weer) mee te laten doen in de samenleving. De keuze voor dit onderzoeksgebied heeft direct verband met zijn interesse voor de positie van economisch zwakkere groepen. Als vrijwilliger is hij binnen diverse organisaties op dit terrein actief. Binnen De Haagse Hogeschool is Henk hogeschooldocent bij de Faculteit Sociaal Werk en Educatie.

Lectoraat Financial Inclusion and New Entrepreneurship – FINE

Het lectoraat richt zich op het bereiken van het volgende:

- Het systematiseren en verspreiden van kennis over financiële inclusie en nieuwe vormen van ondernemerschap, zowel nationaal als internationaal.
- Het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek met een directe verbinding aan het onderwijs.
- Bijdragen aan de professionalisering van docenten en onderzoekers aan de Haagse Hogeschool, zodat zij een actieve bijdrage kunnen leveren aan innovatie van onderwijs en onderzoek.
- Een bijdrage leveren aan het politieke debat over financiële inclusie en nieuwe vormen van ondernemerschap.

Het is onze stellige overtuiging dat Europese landen veel kunnen leren over microfinanciering van ontwikkelingslanden. De daar opgedane kennis kan een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van meer klantgerichte financiële diensten aan ondernemers in Nederland, ongeacht de nationaliteit of sociaal economische status van deze ondernemers.

Lopende onderzoeken van het lectoraat betreffen:

- Informele spaar- en leengroepen in Nederland
- Nieuwe vormen van financiering in Nederland
- Hybride ondernemerschap
- Incubators en ondernemerschap
- Doorstromen van zelfstandig ondernemerschap naar groeiend MKB
- Financiering met behoud van zeggenschap

Het lectoraat introduceert onderwijsvernieuwing om daarmee studenten te leren dat in de nieuwe economie waardencreatie een belangrijk gegeven is. In deze nieuwe economie zijn andere vormen van ondernemerschap noodzakelijk. Daarbij spelen nieuwe toepassingen van het IT en nieuwe vormen van financiering een belangrijke rol.

dehaagsehogeschool.nl/lectoraat-fine

De Haagse Hogeschool
Johanna Westerdijkplein 75
2521 EH Den Haag

dehaagsehogeschool.nl/lectoraten

